

використовувати різні види та жанри усних виступів, презентацій, промов, інтерв'ю, дискусій, перемовин, словесних експромтів; укладати та проголошувати промови, діалоги, монологи з медичного профілю різного тематичного наповнення; логічно розвивати тему викладу думки, добирати влучні мовні звороти; розвивати індивідуальний стиль професійного мовлення і вміння словесно виражати нові ідеї; налагоджувати «контакт» з пацієнтом та аудиторією; володіти голосом, дикцією, тілом; використовувати належні інтонацію, тембр, тон, темп, відповідні жести та міміку у професійному спілкуванні; знаходити можливі засоби мовного переконання та мовного впливу щодо предмета комунікації та правильної побудови аргументу.

Окрім аудиторних занять, курс містить індивідуальні пошукові завдання, які пропонуються студентам для наукової творчості: онлайн-консультування як новітня форма комунікації між лікарем і пацієнтом; образ лікаря у мовно-національній картині світу українців; українські приказки як вербальний інструмент у забезпеченні позитивного стану пацієнта; вплив почерку лікаря на успішність комунікації та на ефективність лікування пацієнта; тактики спілкування між лікарем і «прикрим» пацієнтом; своєрідність мовленнєвої комунікації дитячого лікаря; діалектне мовлення як перешкода в успішній комунікації між лікарем і пацієнтом; комунікативні техніки повідомлення діагнозу онкохворим пацієнтам; аналіз мови медичної реклами; гендерні

аспекти спілкування між лікарем і пацієнтом; аналіз телевізійних передач медичної тематики в українському медіапросторі; професійне спілкування лікаря за допомогою телефону та інтернет; конфлікт між лікарем і пацієнтом та методи його розв'язання і под.

Висновок

Переконані: вища медична освіта початку ХХІ століття потребує оновленого підходу до викладання гуманітарних дисциплін загалом (мовознавчих зокрема). Нами розроблений авторський курс «Мовленнєва комунікація лікаря» для фахівців галузі знань 22 — «Охорона здоров'я» спеціальності 222 — «Медицина» покликаний розвивати навички ефективного й успішного спілкування спеціаліста з пацієнтами, уміння вибудувати медичну практику на засадах комунікативної компетентності.

Література

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Мовленнєва комунікація : [підручник] / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 460 с.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.

Трансформація західноєвропейської концепції тримовної освіти (староєврейсько-грецько-латинської) в освітньо-культурному просторі України в період раннього Модерну

Галина Антонюк

к. філос. н., доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Львівська політехніка», Україна,
E-mail: gantoniuk@yahoo.com

The article followed the formation of multilingual, basically transformed with Western trilingual (Hebrew-Greek-Latin) in Slavonic (Slavic-Greek-Latin) tradition in the educational and cultural space of Ukraine in the early Modern (XV -XVIII century.); the role of Church Slavonic in the educational discourse delineated epochs; the significance of Greek-Latin-Slavic civilization as a concept model for the development of schools and education in Ukraine in the next time period.

Ключові слова — тримовна освітня модель, український освітній простір, культурно-освітній процес, полілінгвізм.

Вступ

Актуальність теми дослідження випливає з практики сучасних процесів інтеграції України в систему світових, економічних, політичних та культурних зв'язків, що визначають якісно новий рівень та завдання освіти. Відповідний рівень освіти є одним із гарантів вступу нашої держави у світове

співтовариство цивілізованих держав, умовою інтеграції у світову культуру. Важливого значення в освітніх процесах набуває мовний чинник - мова як інструмент, засіб оволодіння і передачі знань у просторі і часі. Полілінгвізм в умовах сучасного мультикультурного простору і зокрема в освітніх процесах - факт беззаперечний. **Завданням** статті є прослідкувати становлення полілінгвістичної, у своїй основі трансформованої із західноєвропейської тримовної (староєврейсько-грецько-латинської) у слов'янську (слов'яно-грецько-латинську) традиції в освітньо-культурному просторі України в період раннього Модерну (XV –XVIII ст.); висвітлити роль церковнослов'янської мови в освітньому дискурсі окресленої епохи; охарактеризувати значення грецько-латинсько-слов'янської концепції як цивілізаційної моделі для розвитку школи та освіти в Україні у наступні часові епохи.

I. Основний виклад

В умовах Середньовіччя знання трьох мов – давньоєврейської, грецької, латинської розглядалось як ознака вченості. Ставлення до цих трьох мов набуло нового виміру у наступну часову епоху – XV – XVI ст., що було пов'язано перш за все із діяльністю західноєвропейських гуманістів та з їхнім методом текстологічної критики. Цей метод застосовувався при вивченні текстів Святого писма і передбачав досконале знання класичних мов. Успішною в цьому плані виявилась діяльність Еразма Роттердамського, який застосував метод текстологічного критицизму для перекладу і редагування текстів Біблії [18, 1]. Ідею необхідності наукового вивчення трьох сакральних мов Еразм Роттердамський обґрунтував у праці «*Apologia refellens suspiciones quorundam dicitantium dialogum D. Jacobi Latomi de tribus linguis et ratione studii theologici*» (Апологія, яка спростовує підозри, висловлені в діалогах Д. Якова Латома стосовно трьох мов і засад вивчення теології), що була відповіддю на трактат Якова Латома «*De trium linguarum studii theologici ratione dialogus*» («Про принципи навчання релігійної дискусії трьома мовами» Про засади вивчення теологічної науки трьома мовами, Антверпен, 1519) [7, с. 9].

Гуманістичні, педагогічні та лінгвістичні аспекти еразмівського ідеалу «тримовного виховання» найповніше були зреалізовані в університеті Collegium Trilinguae бельгійського міста (1517). За зразком Лувенського, у 1530 р. було засновано аналогічний заклад у Парижі під назвою «Королівський колегіум» (Collège Royal). Під назвою «Колеж де Франс», наданою 1795 р., ця освітня установа проіснувала до нашого часу [7, с. 9]. Вивчення старослов'янської та грецької мов проводилось у німецьких університетах після гуманістичної реформи Філіпа Меланхтона (1497-1560), у Ягеллонському університеті (м. Краків), у середніх (католицьких та протестантських) навчальних закладах Польського королівства [11, с. 14].

Найбільшим досягненням тримовного колегіуму стало видання 1517 р. філологічно вивіреної багатомовної Біблії - Комплютенської поліглоти [4]. Поліглотта призначалась в першу чергу для освітніх цілей, супроводжувалась греко-латинським, єврейським, арамейським словниками із позначеннями коренів слів на полях єврейського та арамейських текстів. Комплютенська Поліглотта стала зразком для багатомовних біблійних видань у наступні часові епохи (текст доступний: [8]).

Наведені у цій частині дослідження дані про діяльність західноєвропейських тримовних колегіумів і про видання Комплютенської поліглоти можуть слугувати певною підставою для порівняльного аналізу розвитку освіти у різних регіонах Європи. Незважаючи на суттєву відмінність у соціально-економічному та у політичному розвитку, Україна, хоча із запізненням була включена у загальноєвропейський культурно-освітній процес. Прикладом цього є сприйняття в Україні ідеї тримовного

науково-навчального закладу, який би відповідав усталеним європейським нормам і слугував завданню розвитку освіти і науки у східнослов'янському просторі. Таким першим тримовним навчальним закладом в Україні став заснований у 1576 р. князем Василем Острозьким **Острозький культурно-освітній центр** (ліцей, академія) [9, с. 115–125].

Український гуманіст поч. XVII ст. Симон Пекалід, автор твору «*De bello Ostrogiano*» («Про Острозьку війну», 1600 р.) називає цей освітній заклад «*тримовним ліцеєм*» [14, с. 45] «*тримовною гімназією*» [14, с. 54] з базовим вивченням церковнослов'янської, грецької та латинської мов [14, с. 40-77]. Окреслення колегіуму як «тримовного» засвідчило, що князь Острозький і його послідовники розглядали свій навчальний заклад і науковий гурток у контексті започаткованого Еразмом Роттердамським руху за створення навчально-наукових установ, спрямованих на глибоке вивчення сакральних мов і використання їх у текстологічному вивченні Біблії [7, с. 8]. На прикладі діяльності ОКОЦ можна простежити як західноєвропейська концепція старослов'янсько-грецько-латинської освіти трансформувалась у вітчизняному освітньому просторі XVI – початку XVII ст. у засаду грецько-латинсько-слов'янської тримовності з подальшою еволюцією у полілінгвістичному вимірі.

В основу діяльності ОКОЦ було покладено традиційне для середньовічної Європи, однак цілком **нове** для української шкільної практики, вивчення семи «вільних наук». Така програма охоплювала предмети «тривіуму» (граматика, риторика, діалектика) та «квадривіуму» (арифметика, геометрія, музика, астрономія). Проте новозаснована школа докорінно відрізнялася від західноєвропейських початкових та середніх шкіл насамперед своїм активним використанням греко-візантійської культурної спадщини та виразно національним характером. Унікальність та оригінальність її виявилися і в тому, що відповідно до культурних та релігійних потреб України тут своєрідно інтерпретували гуманістичну ідею «тримовного ліцею» (тобто єврейсько-греко-латинського). Православний характер школи зумовив заміну старослов'янської мови (івриту) церковнослов'янською мовою [11, с. 14]. Західноєвропейська концепція єврейсько-грецько-латинської освіти трансформувалась в Україні в засаду грецько-латинсько-слов'янської тримовності. Ця трансформація відбувалася не просто, адже латинська мова в українській середньовічній культурній традиції сприймалася як «чужа», власна культура усвідомлювалася як греко-слов'янська. Але особливістю доби були взаємодія і взаємопроникнення «східних» і «західних», «грецьких» і «латинських» чинників. Отож поступово латинська мова і латиномовні твори стають складовою української культури XVI–XVII ст. На думку ак. Я. Ісаєвича, саме заснування Острозького колегіуму як слов'яно-греко-латинського «засвідчило перехід до нового етапу культурного синтезу – усвідомленого прагнення поєднати слов'яно-грецьку спадщину з

досягненнями «латинськими», тобто з культурними надбаннями Західної і Центральної Європи» [7, с. 11].

Визначне місце у світоглядній системі острозьких книжників посідало обґрунтування необхідності розвитку старослов'янської мови. З метою піднесення її авторитету острозькі діячі розгортають діяльність з доповнення і передруку старослов'янського «Букваря», виданого у Львові 1574 р. Іваном Федорівим (про Буквар 1574 р. : [13, с. 185]). 1578 р. Іван Федорів видрукував в Острозі наступний після львівського кириличний «Буквар» (детальний опис «Букваря» 1578 р. : [13, 186–187]). Греко-церковнослов'янський Буквар 1578 – це елементарний підручник двох мов з острозької лінгвістичної тріади. На його титулі декларується ідея тримовної школи: *«Бог повелів князю «устроити дом на дѣло книг печатных. К тому же еще дом и дѣтем к научению в своем отчизном и славном градѣ Осрозѣ, еже есть лежащий в земли вольтыньстей. И избравши мужей, в божественном писаниі искусных, в греческом языкеѣ и в латинском, паче же и в руском и пристави их дѣтищному училищу. И сея ради вины напечатана сия книжка, по греческии альфа-вита, а по рускии аз-буки перваго ради научения дѣтскаго многогрѣшнымъ Іоанномъ Феодоровичемъ в лѣто от создания миру 1578...»* (Передмова до Острозької азбуки 1578 р.: [15, с. 199]). Від львівського видання Острозький буквар відрізняється тим, що тексти подано у ньому двома мовами – слов'янською і грецькою (Буквар 1574 р. вміщує три кириличні абетки, грецька – відсутня). Вагоме культурно-просвітницьке значення має пам'ятка староболгарської літератури, яка входить до Букваря 1578 р. – «Сказаніє како состави святий Кирил Философ азбуку по языку словенску и книги преведе от гречески на словенский язык». Авторство твору належить болгарському письменнику Х ст. Чорноризцю Храбру, який вже в умовах раннього середньовіччя намагався довести рівноправність слов'янської традиції поруч із грецькою, латинською та старослов'янською для розвитку освіти і науки [16, с. 536]. В Острозькій школі вперше старослов'янську (церковнослов'янську) мову поставлено на науково-методичну основу, що уможливило видання церковнослов'янською мовою Острозької Біблії (1581 р.). Видання Біблії враховувало інтереси всього слов'янського регіону і відображало пріоритет церковнослов'янської мови в перекладі і публікації творів греко-візантійської літератури, що в окреслений період (в умовах втрати власної державності) набувало великого значення.

Діяльність, розгорнута в Острозі з вивчення і піднесення ролі старослов'янської мови з одночасним введенням у практику грецької та латинської, була продовжена в школі Львівського (1585 р.), Луцького (1620 р.), а далі - Київського братства (1615 р.). У першій редакції статуту Львівської школи «Порядок школьній или уставъ Львовской Ставропігійской братской школы» (1586 р.) зазначено, що це *«школа грецкая и*

руская», а у другій - *«училище... греческого и словенского писания»* (цит. за: Грушевський М. ІУЛ 1996, т. VI, кн. 1: [5, с. 106]). Статут Луцької братської школи називає цей освітній заклад *«греко-латино-слов'янською школою»* [1, с. 85], що засвідчувало рівноправність слов'янської традиції із класичними грецькою та латинською. Окрему сторінку в історії братського руху становить Київська братська школа (1615 р.), яка після об'єднання із Лаврською (1631р.) була реорганізована в колегіум (колегію) далі – у Академію (1632 р.). При організації Києво-Могилянської академії її засновник Петро Могила опирався на демократичні традиції братських шкіл з одночасною орієнтацією на західноєвропейські моделі [2, с. 240]. У київській школі, згідно із юридичним документом – грамотою, наданою Петром I 1694 р., повинні були навчати *«радетельно, спокойно и свободно», причому «не токмо поэтики и реторики, но и философии и богослови учения, рачения и ведения славенороссийским и еллино-греческим и латинским языком преподавать»* [6, с. 490, 491].

Тут варто підкреслити, що трансформована на вітчизняному ґрунті еразмівська модель тримовного навчального закладу (слов'яно-грецько-латинського), що була успішно втілена у педагогічній та освітній практиці Острозької академії та братських шкіл, на початку XVIII ст. отримує свій подальший розвиток, що виявився у полілінгвістичній спрямованості Києво-Могилянської академії, у посиленому вивченні нових європейських мов (німецької, французької) та у науковому опрацюванні церковнослов'янської (слов'яноруської) мови. Наукова розробка слов'янської мови становлять характерну ознаку КМА як освітньої установи. У практиці викладання і у творчості діячів Академії простежуються зусилля щодо розвитку, вдосконалення української книжної мови. У цьому освітньому закладі закладалися основи українського теоретичного мовознавства (детально про це: [16, с. 75-76; 3, с. 67-68]).

Отже, полілінгвізм – одна із найвиразніших ознак, що визначає дотичність КМА до академічної традиції. Адже багатомовність не лише налаштовувала на спілкування з іншим, але відкривала шлях до самостійного вивчення першоджерел європейської культури та науки, виховувала здатність до самостійного критичного мислення. Значення мов добре усвідомлював Петро Могила, про це він говорив у своєму полемічному трактаті *«Лидось, (1644 р.)»*, що був відповіддю Касіянові Саковичу на його *«Перспективу»* (1642), (про це у Передмові до *«Літоса»* [12, с. 1-147]). Теза К. Саковича *«Že Ruś niema się po Łacinie uczyć, ieno po Grecku, po Słowiensku, y po Polsku»* [12, с. 375] спонукала П. Могила до обґрунтування необхідності вивчення латинської мови в умовах українського поліконфесійного та багатокультурного простору. П. Могила зазначав, що українцям (*«для Русі»*) знання латинської мови поруч з грецькою, слов'янською та польською є необхідними для того, щоб бути

освіченими і не бути невігласами як у справах громадських, так і відповідях стосовно правил віри: «*Dla tego tedy, aby u politykami i nie prostakami, tak w rzecach politycznych, iako u w daniu sprawy o artikulach wiary, byli, słysznie im przy Graecczyznie, Słowiensczyznie, Polsczyznie, u po Łacinie umieć. Lepiej bowiem z uczonym, niż z prostakiem, tak politice, iako u theologicie, diszkurować*» [12, с. 376-377]).

ВИСНОВОК

Класична західноєвропейська тримовна освітня модель (староєврейсько-грецько-латинська) в умовах українського освітнього простору кінця XVI – початку XVIII ст. була трансформована у засаду грецько-латинсько-слов'янської тримовності, що засвідчувало прагнення до поєднання вітчизняною освітньою культурою українсько-слов'янських (візантійсько-слов'янських) чинників із західними «латинськими». Найбільш повно ідея тримовної школи в Україні була зреалізована у діяльності братських шкіл, далі - у Києво-Могилянській академії, що пристосувала цю ідею до потреб часу і розвинула її у полілінгвістичному вимірі. Освітні заклади, що розгорнули свою діяльність в Україні в період раннього Модерну, засвідчували готовність вітчизняної освітньої культури до рецепції інтелектуальних здобутків попередніх цивілізаційних надбань, чим визначили вектор розвитку української освіти у наступному часі.

Література

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н. П. Калениченко. – М. : Педагогика, 1988. – 640 с.
2. Антонюк Г.Д. Ідеї раннього Просвітництва в освітньо-культурному просторі України XVII- першої половини XVIII ст.: монографія / Г.Д. Антонюк. – Вид-во Львівської політехніки, 2015. – 496 с.
3. Білодід І. К. Києво-Могилянська академія в історії східнослов'янських літературних мов: [монографія] / І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1979. – 199 с.
4. Вигуру Ф. Руководство к чтению и изучению Библии. Т. I. Пятикнижие / Пер. В. В. Воронцова. — 2-е изд. — М. : Тип. Г. Лисснера и В. Совко, 1916. — Т. 1. — 676 с.; эл.ресурс: <https://books.google.ru/books?id=2RIoBwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>
5. Грушевський М. Історія української літератури: в 6 т., 9 кн. / М. Грушевський.; [упоряд. та прим. С. К. Росовецького]. – К. : Либідь, 1996. – Т. VI. – Кн. I. – 256 с.
6. Жалованная грамота царя Иоанна и Петра Алексеевичей на беспрепятственное преподавание наук в Киево-братском коллегиуме, с назначением ректору и учителям жалованья от казны. 1694 года, 11 января // Памятники, изданные Киевской Комиссиею для разбора древних актов. – Т. I–II. – 2-е изд. – Т. II. – К. : Тип. имп. ун-та Св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1897. – С. 488–492.
7. Ісаєвич Я. «Lusaeum Trilingue»: концепція тримовної школи у Європі в XVI ст. / Я. Д. Ісаєвич // Острозька давнина. Дослідження і матеріали / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Вип. 1. – Львів, 1995. – С. 8–12.
8. Комплютенская полиглотта. Мировая цифровая библиотека. – Эл.ресурс: <https://www.wdl.org/ru/item/10636/>
9. Литвинов В. Д. Україна в пошуках своєї ідентичності. XVI – початок XVII століття. Історико-філософський нарис / В. Литвинов. – К. : Наук. думка, 2008. – 527 с.
10. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636) / І. З. Мицько; АН УРСР, Ін-т сусп. наук; відп. ред. Я. Д. Ісаєвич. – К. : Наук. думка, 1990. – 192 с.
11. Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія / І.З.Мицько // Острозька давнина: Досл. і матеріали. – Львів, 1995. – Вип. 1. – С. 13 -22;)
12. Могила Петр. Лицось (1644 г.) с собственноручными замечаниями к нему Кассияна Саковича // Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторстве. – Т. IX. – Ч. I. – К. : Тип. Корчак-Новицкого, 1893. – 445 с.
13. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР (С древнейших времен до конца XVII в.) / отв. ред. Э. Д. Днепров, О. Е. Кошелева, Г. Б. Корнетов [и др.]. – М. : Педагогика, 1989. – 479 с.
14. Пекалід Симон. Про Острозьку війну під П'яткою проти низових// Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія у 2-х ч. – К.: Наук. думка, Основи, 1995. – Ч. 2; – с.40-77;
15. Передмова до Острозької азбуки 1578 р. // Українська література XIV–XVI ст. [вст. ст. і ред. тому В. Л. Микитася; упор. і прим. В. П. Колосової та ін.]. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 199.
16. Фаріон Ірина. Суспільний статус староукраїнської (руської) мови у XIV – XVII століттях: мовна сідомість, мовна дійсність, мовна перспектива: монографія / І.Д. Фаріон. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2015. – 656 с.
17. Хижняк З. І., Маньківський В. К. Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2008. – 203 с.
18. Heinz N. Humanistische Bibelphilologie als Reformproblem bei Erasmus von Rotterdam, Thomas More und William Tyndale. – Leiden, 1975.